

PROPOSTA MÍNIMA PARA A PLANIFICACIÓN LINGÜÍSTICA NA FORMACIÓN DO PROFESORADO. ALGÚNS DATOS HISTÓRICOS

Mª CARMÉ ARES VÁZQUEZ

E.U.F.P. de E.X.B. de Lugo

Dentro da necesaria normalización de tódolos sectores sociais, o ensino, en canto factor fundamental na transmisión-adquisición de competencias e pautas de comportamento lingüístico, é un dos puntos decisivos para a normalización lingüística. Como na sociedade en xeral, este sector amosa un baixo nivel de normalización, os avances realizados son insuficientes. A falta de adecuación do ensino e das súas propostas culturais ás necesidades de desenvolvemento da lingua galega é un dato obvio que unha vez máis temos que expoñer. A presenza do galego como lingua vehicular nos distintos niveis educativos é aínda moi deficitaria.

Centrarémo-la nosa atención na *formación do profesorado* porque para poder facer efectiva a galeguización (idiomática e cultural) do ensino hai que contar cuns profesionais preparados, formados no idioma e cultura galega.

Facendo un breve e rápido percorrido pola historia vemos que as primeiras reflexións e reivindicacións sobre a necesidade de aprendizaxe en lingua galega e do estudo da nosa cultura xorden no século XVIII co *método pedagógico* que Fray Martín Sarmiento esbozou no 1758. No seu texto *La Educación de la Juventud* (Pensado 1984) somete a unha dura crítica as institucións educativas e os seus servidores. Escolas, academias, universidades, así coma os seus resultados científicos, puramente negativos, son duramente atacados. Unha das súas premisas básicas era o *estudio da lingua nativa* "asta saberla en toda su amplitud" (Pensado 1984: 66). O coñecemento e dominio do idioma patrio sería condición fundamental para o futuro docente:

"Todo maestro (...) que no fuese gallego y erudito en lengua patria se debía excluir de ser maestro de niños gallegos aunque sea un Cicerón o un Quintiliano"¹.

"La primeira condición que ha de tener el futuro catedrático es que haya de ser gallego por los cuatro costados..."²

Asemade, o ensinar ós nenos na súa propia lingua é unha necesidade pedagóxica:

"Afirmo y firmo que jamás se sabrá ciencia alguna con fundamento, si no se estudia en el idioma que se ha mamado y se continuó toda la vida. Toda lengua extraña, sea muerta o viva, es muy equívoca para explicar ciencia alguna" (Pensado 1984: 66).

O malo é que:

"Por no saber la lengua gallega los maestros de latinidad han enseñado hasta aquí por las ramas a la juventud gallega. Los mas de esos maestros no nacieron en Galicia, ni hicieron estudios de la lengua gallega, y castigaban a los niños que soltaban alguna voz o frase gallega, como que había dicho unha heregía" (Pensado 1984: 29; v. tm. 63-64).

Na segunda metade do século XIX erguéronse algunhas voces defendendo a presenza do galego no ensino. Podemos cita-las figuras de M. Murguía (1852), X. M. Pintos (1853), V. Lamas Carvajal (1876) e as manifestacións da *Revista Gallega* no 1889 recomendando, baixo modelo do catalán, a presenza da lingua galega como asignatura e como lingua para o ensino doutras materias³.

Con todo, as análises e propostas máis serias prodúcense no século XX. A principios de século, Aurelio Ribalta defende a galeguización lingüística da escola solicitando a presenza da lingua galega como asignatura e matizando que "las demás asignaturas deben enseñarse en gallego y con textos en gallego. Incluso el texto de gramática castellana" (Costa 1989: 340 e 353).

As manifestacións máis fortes e esixentes fanse a partir do 1916. Neste mesmo ano X. V. Viqueira pide a creación dunha escola galega e "¿Cómo pensar unha escola galega sin língoa galega?. A língoa é esencial á raza" (Viqueira 1979: 148). Pero, e seguindo a Viqueira,

---

¹ Cito por Filgueira Valverde, X., *Grial* 38 (out.-dec. 1972), p. 393. As cursivas son nosas.

² Cito por A. Costa (1989, 352) que fai referencia ó estudio de J. L. Pensado, "Los estudios gallegos de Sarmiento. Su estructura", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 27 (1972), pp. 149-162.

³ No ano 1852, Murguía fai unha defensa do ensino da lingua galega, a historia e a xeografía de Galicia nas escolas galegas, nun epítome en castelán *La primera luz*, publicado como método de lectura e escritura. X. M. Pintos, *A gaita gallega*, 1853, pp. 65-66; V. Lamas Carvajal, *O tío Marcos da Portela*, 22-3-1876 e a *Revista Gallega* 13-8-1889.

unha condición indispensable para a introducción da nosa lingua na escola é "que o mestre de Galicia seipa galego" (Viqueira 1974: 142). Fala Viqueira da formación profesional dos mestres salientando a necesidade dunha rica e fonda preparación:

"Aspiramos, pois, a darmos ao mestre primario unha preparación tan fonda como aos outros mestres... As escolas normaes, pequenas e probes d'esprito por necesidade, pol-a súa natureza, porque n'elas respírase un estreito ambiente de clas, porque están limitadas pol-o estreito hourizonte histórico que preside desgraciadamente á formación do mestre, non responden aos nosos propósitos. ¡Até os mais usados políticos declaráron-as ineptas!... Non sômente hase de lamentar a situación na que dita esfera da actualidade nacional entre nós se acha; precisase remeiala... (Viqueira 1974: 151-52).

Segundo este pedagogo, á Universidade (el fala da Facultade de Filosofía) correspóndelle a misión de "formar os mestres secundarios e universitarios". Nela é fundamental a formación na lingua e cultura galega (véxase Viqueira 1974: 158).

Nestes anos de defensa da galeguización xorde a figura de Vicente Risco que redacta un programa educativo para Galicia no seu "Plan Pedagóxico pr'a Galeguización d'as escolas" (Risco 1921: 10-12) salientando que "o ideal sería qu'o ensino se dera en lingua galega" (Risco 1921: 11). En canto á galeguización cultural propón o estudo da historia e xeografía de Galicia e as materias en relación coa artesanía e a produción agraria e mariñeira. Verbo da figura do mestre di:

"o primeiro é qu'os escolantes que rixan as nósas escolas sexan galegos; o segundo é que estuden e amen Galizia. Ora, como nas Escolas Normaes non s'estuda nada galego..." (Risco 1921: 10).

A reivindicación galeguista estivo presente no Parlamento republicano con Castelao e Pedrayo, que tiveron ocasión de pedi-la galeguización lingüística do ensino, petición que non foi atendida ó contrario do feito para Cataluña. Di Castelao no seu *Sempre en Galiza*:

"compre decir que o Goberno provisional da República fíxose o xordo cando Galiza demandou un decreto a prol do bilingüismo escolar, semellante ao que se lle concedeu a Cataluña, e o *Ministro de Instrucción Pública* contestou a todos os telegramas que nós lle dirixíramos coa mesma fórmula revellida: "*Este Ministerio estudia con sumo interés el caso que ustedes le plantean!*" Eu recibín, por tres veces, a promesa de que se crearían cátedras de galego nas Escolas Normaes de Galicia...; pero eran promesas falsas"⁴ (Castelao 1977: 242).

Segundo Castelao, nas escolas galegas, dende primaria á Universidade, debería estar presente como centro de actividade a cultura galega. As institucións docentes serían o lugar en que os alumnos en-

---

⁴ Nótese, tanto nesta coma nas citas anteriores, a teima sobre as Escolas Normais. A incidencia destas sobre o conxunto do ensino era máis importante no proceso de galeguización.

trasen en contacto coa xeografía, arte, etnografía, literatura, medio natural de Galicia... etc. Por iso Castelao era crítico coas institucións escolares da época, nas que se ensinaba de todo menos a cultura propia do país:

"...En ningún grado de ensino primario, secundario ou universitario, se lle concede atención á nosa língoa e á nosa literatura. Así, un galego pode, sen saír de Galiza, conquistar un título universitario, exercer unha profesión liberal e iflorar que eisistese Rosalía de Castro" (Castelao 1977: 106).

En liñas similares a todas estas manifestacións déronse a coñecer reflexións semellantes ata o 1936 (Cfr. Costa 1989: 338-347). En contra desta reivindicación estaba a lexislación oficial do estado español e, obviamente, as opinións de moitas xentes galegas.

A partir do 39 a política idiomática baseouse na represión extrema de tódolos idiomas que non fosen o español. A extensión dunha escola (en) castelán contribúe ó proceso de desgaleguización da sociedade.

A recuperación cultural empeza a xestarse no 1949 pero cumprirá agardar ós anos 60 para unha defensa do galego non só culturalista. Coa creación dos partidos nacionalistas de esquerdas reivíndicase a oficialización do galego e a obrigatoriedade de utilización no ensino.

Dende o punto de vista legal, no 1970 a *Lei Xeral de Educación* prevía "actividades" e "cultivo", en su caso, de la lengua nativa" (art. 14 e 17, respectivamente). No 1975, no Decreto de "Regulación del uso de las lenguas regionales españolas" fálase de respectar e ampara-lo cultivo das linguas rexionais nos niveis educativos de Preescolar e E.X.B.

Coa escasa permisividade desta lexislación, e nestes anos 70, a situación mellora notablemente. Prodúcense feitos de especial importancia como a creación da Sección de Filoloxía Románica na Facultade de Filosofía e Letras (1963), os cursos de Lingua e Literatura galegas na Universidade (dende 1965) e nas Escolas Universitarias de F.P. de E.X.B. (dende 1972), a creación do Instituto da Lingua Galega (1971), a dotación de Cátedra de Lingua e Literatura Galegas (1972) e a creación do Departamento de Lingüística e Literatura Galegas e da subsección de Galego-Portugués dentro da Sección de Filoloxía Hispánica (1976). Ó tempo prolifera a impartición de cursos de galego por parte do I.C.E., I.L.G., Escolas e Institutos de Idiomas e outras asociacións pedagóxicas e culturais.

Posteriormente, o marco legal que atinxe ó ensino da lingua galega queda máis definido. A *Constitución*, no 1978, a través do art. 3 establece o estatus legal das distintas linguas de España, e por medio

do art. 148 regula as competencias asumibles polas Comunidades Autónomas entre as que figura "o fomento da cultura, da investigación e, no seu caso, do ensino da lingua da Comunidade Autónoma".

No Real Decreto 20-xullo-1979, e logo na Orde Ministerial de 1-agosto-1979 (o chamado "Decreto de Bilingüismo") outórgaselle ó galego un tratamento igual ó das linguas estranxeiras. Só se permite o ensino do galego e, como moito, da súa literatura.

No 1981 apróbase o *Estututo de Autonomía* e no 1983 a *Lei de Normalización Lingüística*, que son as outras disposicións legais básicas nas que se desenvolve o ensino do noso idioma, e dos que poderíamos salienta-los seguintes puntos:

-A lingua propia de Galicia é o galego (art. 5 do E.A. e art. 1 da L.N.L.).

-É competencia exclusiva da Comunidade Autónoma de Galicia a promoción e o ensino da lingua galega (art. 27.20 do E.A.).

-As autoridades educativas da Comunidade Autónoma de Galicia arbitrarán as medidas encamiñadas a promove-lo uso progresivo do galego no ensino (art. 13.2 da L.N.L.).

-As autoridades educativas promoverán o coñecemento do galego por parte do profesorado co fin de garantiza-la progresiva normalización da Língua Galega no ensino (art. 17.2 da L.N.L.).

Así pois, o galego figura como asignatura na Facultade de Filoloxía dende 1965 e nas E.U. de F.P. de E.X.B. dende o 1972. Nas demais Facultades e escolas, que ó igual cás anteriores forman futuros docentes, non tivo cabida aínda o estudio da nosa lingua, a pesar de que dende o 15 de xuño de 1983 coa *Lei de Normalización Lingüística* (art. 17.1.) se establece que:

"Nas Escolas Universitarias e demais centros de Formación do Profesorado será obrigatorio o estudio da lingua galega. Os alumnos destes centros deberán adquiri-la capacitación necesaria para facer efectivos os dereitos que se amparan na presente Lei".

O noso idioma está no ensino. Da facultade de Filoloxía sae persoal licenciado na subsección de Galego-Portugués que serán os especialistas da(s) materia(s) no nivel de Ensinanzas Media e Superior. Pola contra, nas Escolas Universitarias de E.X.B. aínda non hai hoxe a especialidade (nin como "subsección") de Língua e Literatura Galegas. Os futuros mestres teñen o galego como asignatura pero acadan a consideración de especialistas en galego por vías extraacadémicas, fóra da institución universitaria, mediante un cursiño organizado pola Dirección Xeral de Política Lingüística da Consellería de Educación no que, moitas veces, non se chega ó nivel de coñecementos que se imparte nos tres cursos de Diplomatura. E todo isto a pesar de que xa no Real Decreto anteriormente citado (20-xullo-79) se sinala:

"Nas Escolas Universitarias de Formación do Profesorado de Educación Xeral Básica crearanse cátedras de lingua e cultura galegas, co obxecto de formar profesores de lingua galega nos niveis correspondentes a esa titulación".

Conseguíuse a introducción do estudio da Lingua Galega nos currículos dos futuros docentes desta especialidade, feito de indubidable importancia para o noso idioma, mais tamén é preciso que os especialistas noutras materias teñan a competencia lingüística necesaria para impartiren a asignatura correspondente na lingua da nosa Comunidade. Vemos necesaria a introducción da Lingua Galega nos diferentes plans de estudio a fin de que o futuro docente acadese uns coñecementos lingüísticos específicos que amplíen e profundicen a formación obtida no ensino básico e medio, co obxectivo de que cada profesional poida exercer-lo seu labor (docente e investigador) na lingua propia do país.

Debería ser requisito indispensable que calquera aspirante a un posto docente no sistema educativo público acreditase o coñecemento da lingua galega -na súa expresión oral e escrita- para a práctica docente da súa materia. A consecución dun ensino en galego depende fundamentalmente dos docentes e, polo momento da súa vontade persoal pois, a pesar da *permissividade*, non hai ningunha esixencia legal establecida para que isto se leve a cabo.

Temos un marco legal que permite a potenciación do noso idioma, pero a situación non é tan positiva como sería desexable.

Contamos cunha observación do estado da lingua galega na Universidade publicada a iniciativa do Consello da Cultura Galega (Rodríguez Neira/López Martínez 1988). Este traballo fíxose cando contabamos cunha soa Universidade, agora son tres pero isto non afecta sustancialmente ó problema lingüístico aínda que si poida afectar ás distintas solucións que se dean en cada Universidade.

Neste estudio conséntase que a cota máis alta de emprego habitual do galego na Universidade (arredor do 30%) dáse no persoal de administración e servizos (PAS). Nos profesores sitúase preto do 20% e no alumnado aínda non alcanza esta última porcentaxe. Estes cocientes diminúen ó se incrementaren os niveis de formalidade da relación e no uso da lingua escrita.

Onde se rexistran os niveis inferiores de utilización da lingua galega é no exercicio da docencia. Só un 16% dos profesores declaran explicar neste idioma, o que significa que un 40% do alumnado non recibiu ensino en galego na Universidade e un 50% un máximo de tres materias. Por outra banda, só un 7% dos alumnos emprega o galego para se expresar na aula.

No que respecta á modalidade escrita, as porcentaxes de uso oscilan entre un 15% no PAS e un 5% no alumnado. Entre o profesorado só arredor dun 10% publica habitualmente en galego.

Entre as causas deste escaso uso do galego destaca no profesorado e no PAS a crenza de non dominar adecuadamente o idioma, así coma o feito de non estar normalizado o seu uso e non haber demanda por parte dos alumnos.

Os datos expostos constatan que o galego non é o idioma habitual da comunidade universitaria. E aínda peor, o cotexo dos usos habituais estimados ó longo de tres xeracións revela unha forte desgaleguización; o galego perde dunha xeración a outra aproximadamente unha cuarta parte de usuarios.

O estado actual non é o ideal, e como dicía Viqueira (1974: 152) non abonda con lamentalo, precísase remedialo. Ante esta situación "de mínimos" cómpre presentar unha planificación lingüística axeitada que favoreza as perspectivas do idioma. A normalización non se vai acadar dun xeito espontáneo e voluntarista. No concepto de normalización está implícita a necesidade de planificación e de control do proceso.

Entendemos por planificación lingüística as accións que a Administración política leva a cabo para potenciar ou favorece-lo uso dunha determinada lingua en tódolos ámbitos sociais dunha Comunidade. Ata o momento ningún goberno galego deseñou un modelo de planificación para Galicia. Xunto ás accións do goberno ou institucións políticas -foco principal de atención á planificación⁵- está a importancia das campañas ou esforzos doutras institucións nestes procesos. Unha delas é a Universidade, directamente relacionada coa formación do profesorado. Esta Institución, independentemente das da Comunidade Autónoma ten que ter, dentro da súa ampla política, unha planificación lingüística que faga efectivos os seus propios *Estatutos*, nos que se establece que:

"...a Universidade de Santiago de Compostela procurará o seu enraizamento e vinculación coa sociedade galega que a sustenta e, en xeral, deberá contribuír ó seu específico desenvolvemento social, económico e cultural" (art. 3.2)

"A Universidade de Santiago de Compostela debe promove-lo estudio e maila utilización da lingua galega como expresión cultural relevante do entorno social no que se asenta..." (art. 8.2).

---

⁵ Téñase en conta que estes problemas lingüísticos a resolver están directamente asociados coa situación política, económica, científica, social e cultural dunha sociedade. Son esforzos destinados a influír no comportamento lingüístico dos membros dunha Comunidade.

A actualidade, coa reforma dos Plans de Estudio, incorporación de novas titulacións, etc. é un momento óptimo para efectuar unha boa planificación lingüística. Este é un dos grandes desafíos ó que se teñen que enfrentar-las nosas universidades pois só así se identificarán coa nosa cultura sen por iso abandona-los anxeios de máximo modernismo e científicismo nas portas do século XXI.

Hoxe en día a Universidade de Santiago conta coas persoas propicias para poñer en marcha este proxecto. O actual equipo de goberno expuxo os seus obxectivos en materia lingüística o pasado 5 de febreiro (1991) ante o Claustro Universitario. Por primeira vez preséntase unha proposta coherente e mínima de normalización, que tenta duplicar -nun prazo de tres anos- a presenza do noso idioma na docencia e nas publicacións universitarias. Esta proposta de normalización lingüística recibiu o apoio do Claustro.

Un proxecto de incremento e presenza da lingua galega na Universidade ten que pasar polos seguintes pasos:

1. Vontade das autoridades académicas e políticas para levar a cabo esta acción.

2. Normalización do galego no labor burocrático, documentación interna ou coa comunidade, rotulacións, instalacións... etc.

3. Introducción do galego como asignatura nos currículos de tódalas especialidades.

4. Potenciación do uso da lingua galega como lingua vehicular da docencia, cun prazo xusto de incorporación, ata chegar a un coeficiente do 50% como mínimo nun prazo de 5 anos. Con todo, a liña de normalización será progresiva; non se estancará nese 50% senón que camiñará cara á *normalización plena*.

Quizais o máis custoso dos catro puntos sinalados sexa o último. A comunidade universitaria ten que arbitra-los mecanismos necesarios (estratexias, prazos... etc.) para que, a través dos Departamentos, Xuntas de Facultade, Xunta de Escola, etc. se organice a docencia en galego na maior parte das asignaturas. Para isto concederáse o tempo preciso para que o profesorado sen suficiente habilidade expresiva en lingua galega poida acadar-la competencia oral e escrita necesaria.

Potenciarase, asemade, a edición de material didáctico en galego e incrementarase a presenza do idioma nas publicacións universitarias e no material auxiliar do alumnado.

Consideramos importante este momento para a introducción do galego como asignatura no novo sistema de créditos. Como dicíamos anteriormente, tería como obxectivo reforzar e encamiña-los coñecementos adquiridos no B.U.P. cara á profesión específica que se estiver

cursando. Nas carreiras que teñen como finalidade fundamental formar futuros docentes para os outros sectores do ensino é básica a introducción desta materia, xa que parte dos futuros docentes terán que desenvolver-las súas clases en lingua galega, como xa ocorre agora cos ensinantes de Sociais en E.X.B. e B.U.P.

O Departamento de Filoloxía Galega da(s) Universidade(s) arbitraría a introducción das clases de galego nos distintos campus, determinaría o programa lingüístico a seguir e as adaptacións oportunas a cada realidade concreta.

Con relación ó punto 2, temos que dicir que na actualidade o uso do galego na administración universitaria central (Rectorado) presenta un índice elevado (máis do 90%), pero non ocorre o mesmo nos centros da periferia, onde os cocientes están por baixo do 50%.

Evidentemente habería que dotar este proxecto cunha ampliación de profesorado, equipos técnicos, confección de materiais, etc., pero é a única forma de que se normalice o uso da lingua galega nos centros formadores de profesorado e deste xeito poderemos conseguir que o galego sexa lingua de uso en tódolos niveis educativos.

O goberno autonómico ten que contribuír nesta tarefa. Concederá os recursos humanos e materias que cumpran para que este ambicioso plan se faga efectivo.

Velaí a grande tarefa que teñen pendente as Institucións correspondentes. O éxito do proceso normalizador radica na súa institucionalización. Sen institucionalización non hai solución, son insuficientes as iniciativas individuais ou de grupos; é necesario o impulso administrativo e político.

BIBLIOGRAFÍA

- Alonso Montero, X.: "Do estado da lingua: algunhas cuestións", *Grial*, 107 xull.-set. 1990, pp. 275-293.
- Castelao, A. R.: *Sempre en Galiza*, Akal, Madrid, 1977².
- Costa Rico, A.: *Escolas e mestres. A educación en Galicia: da Restauración á Segunda República*. Ed. Servicio de publicacións da Xunta de Galicia, Santiago, 1989.
- Filgueira Valverde, X.: "No centenario. O Padre Sarmiento e a fala galega", *Grial*, 38, out.-dec. 1972, pp. 385-393.
- Gran Enciclopedia Gallega, s.v. *GALEGO*, t. XIV.
- Lexislación sobre a Lingua Galega*, Consellería de Educación e Cultura. Dirección Xeral de Política Lingüística. Xunta de Galicia, 1984.

- Modelo de Normalización Lingüística para o ensino*. Compostela, 1989.
- Pensado, J. L.: *La Educación de la Juventud de Fray Martín Sarmiento* (edición e estudio crítico). Xunta de Galicia. Servicio central de publicacións, 1984.
- Risco, V.: "Plan Pedagógico pr'a galeguización d'as escolas", *Nós*, 6 (20-agosto-1921), pp. 5-7, e 7 (25-outubro-1921), pp. 10-12.
- Rodríguez Neira, M. A./López Martínez, M. S.: *O galego na Universidade*, Ed. Consello da Cultura Galega. Colección de lingüística, Santiago de Compostela, 1988.
- Viqueira, V.: *Ensaio e poestas*, Galaxia, Vigo, 1974.